

Nem felelnek az észtek,
teszik a dolgukat:
gátat vonnak a szorgalomból,
gátat vonnak a józanságból,
gátat vonnak áradó énekekből,
épitik magukat parttá.

Ezekben a sorokban válik foghatóbb és tárgyyszerűbb bizalommá az a történelem-filozófiai fellebbezés, melyet az 56-os krónika fogalmazott.

Ezek a versek bontakoztatják ki az olvasó előtt Csanádi Imre költészetének arcvonásait. Van azonban ennek az arcnak egy olyan vonása is, amire általában kevesebb figyelem jut. Csanádi néhány újabb — a hatvanas évek második felében írott — versére gondolok. Ezek a versek a modern ember filozófiai közérzetéről vallanak. A kor kínzó élményei, felismerései Csanádit is megvallatták, s az emberiség általánosabb — vagy az ember ontológiai helyzetét érintő — kérdéseire ő is elvontabb feleletet adott. Ő is átélte azokat a dilemmákat, amelyek a modern tudományban, elsősorban a természettudományban tájékozódni igyekvő embert vallatják. Mindenekelőtt a *Csillagforgó* című vers hordozza ennek az élménynek a következő mélyeit. Mióta a kozmológia tudományos felfedezései, a csillagászat és az űrhajózás eredményei közismertté váltak, nem csupán néhány szkeptikus bölcs, hanem egyre több gondolkodó s helyét kereső ember méri össze a kozmosz nagyságát az emberi lét esetlegességével. A „csordákban örvénylő csillagok”, a „törvényeink pókhálórácsán átrobogó tántoslovak” (Csanádi lidérces metaforái ezek): a világegyetem és a „férgéknél nyomorultabb” ember szembesítése kínzó bizonytalanságot, keserű relativizmust okoz; e szembesítésben törpének érzi magát az ember, s nyomorult komédiának látja a történelmet. Csanádi, mint a modern filozófus költők már annyiszor, e kiábrándító számvetés terhétől akár bennünket megszabadítani, mikor az emberi küzdelem, sors s az emberiség hatalmas vállalkozása: a történelem értelmét, méltóságát keresi, s hitet tesz az ember küldetése, igaza mellett.

E belső küzdelem, s e humanista válaszdadás alakítja ki azt a költői-emberi tartást, mely Csanáditól eddig sem volt idegen, s melyben veszélytudat és elszántság, tragikus tépettség és munkára, küzdésre vállalkozó felelősségérzet találkozik.

A *Csillagforgó* jelentős vers, s azt ígéri, hogy Csanádi Imre lírája új távlatok felé lép, a költő intellektuális és elvont problémák megoldására vállalkozik. Rapszodikus szerkezete, lázas irama formailag is új elemeket jelent, noha ezeknek még itt-ott ki kell forraniuk: mintegy szintézisbe kell kerülniük a költő tömör fogalmazásával, kemény vonalú képeivel. Az a hagyomány, amely Csanádit felnevelte, nem birkózott a bölcelet elvont fogalmaival. Most talán, mások mellett, az ő lehetősége és feladata is, hogy összhangot teremtsen a régiségtől ösztönzött, tárgyias költőiség — azaz eddigi értékei — és a modern ember filozófiai nyugtalanságának kifejezése között. Olyan feladat ez, amely konok munkát kíván, de rangot ad. (*Szépírodalmi Könyvkiadó, 1970.*)

POMOGÁTS BÉLA

FODOR ANDRÁS: MÁSIK VÉGTELEN

„Szép, hogy akármi messzire csatangol, egyszercsak újra megleli az ösztön a hazahívó szellem határát.” E horatiusi hangvételű versrészlet (*Berzsenyi*) nem különleges értéke miatt idézzük, inkább versalkotó pallérozottságának egyik példájául, ha tetszik, helyrajzi jelölésként dunántúliságára, mely latin kultúrájával, etnikai sajátosságaival elidegeníthetetlen bázisa volt és marad Fodor András vers-

világának. Fodor András nem fél az ilyen soroktól: „ki a világ s a szív zivatarában (kiemelés tőlem — S. I.) — a kiemelt sor összefüggései közül kiragadva is majdnem merésznek hat manapság avittságával, amire lejjebb még ráfejel: „Költő, te, kit az ártó feledés” (kiemelés ismét tőlem — S. I.). Fodor mindent át akar menteni, ami valaha költői vívmány volt, akkor is, ha elkopott a túlhasználtágban, aztán mellé tesz egy erős mai metaforát, meghökkentő szóképet, és kikeveri azt a versvegyületet, amit bárki versolvasó megért és élménykörébe ismerősként illeszthet. Fodor nem a céhnek, az olvasónak ír.

A népdalok mintájára szívesen indít idillel: „Rézsút bodorgó füst alatt fészülködik a rét. Keservek tüskeboronája vonódsz-e, fájsz-e még? (Füst). Milyen keményen dobban be a harmadik sor, s a folytatás hogyan metszi halkká az önmagának adott választ, mire az: „Emberszabású lesz az álom, kezembe fogható” fölismerésével biztathatja magát, hogy a címadó szomszéd versben újra kezdődjek a zaklató, nyugvást, végeredményt sosem hozó meditáció: „Nem kérdezem, ki kezdte, mért, ki volt a felelős, a bátor, csak a kockázat lehetetlenéből fakadhat tiszta mámor.” Kár, hogy a mámor nem egymagában áll, hogy a *tisztát* csak szótári alakjával jelölhette. A zárószakasz differenciáltabban ismétli a régi kötetekből mindegyre kiugró kérdéskört, jóság és hála viszonyát. Fodor András emberközpontú társaslény, ellentétben a költők többségével, akik, ha átmenetileg vegyülnek is (mert megnyilatkozási igényük, vallomásvágyuk kilöki őket a maguk teremtette sivatagból) — mind magányosok. Fodor Andrásnak dolga van mindenkivel, társulni, segíteni akar (vö. *A csend szólitása* — Válogatott versek, 1969); egymagában eldől, neki a barátság az oxigénje: „Véges szabadság ráadása, egyetlen érv az elmúlásra, árulók ellen égi dárda... Kötődik bátran éjre, napra, a lét fagyán is megtapadva... nem évül el, nem évül el” (*Egy barátság*).

Hét kötetében nincs talán egy sem, amely nem ezt a bensőségesen épülő leltárt gyarapítja. A táj is akkor él, ha ember járja, a szenvedés is csak akkor hasznosuló érték (jóértelemben), ha tanúja van, aki már azzal is *jóvátévő*, hogy hajlandó elvisselni a másik szenvedésének látványát, vállalja a néma befogadó helyzetét, osztózik, rezonál, visszanéz, tekintetében megfürödhet az elhagyatott: „... S fejemben ők, a távoli mások, kik elhagytak, akiket én nem hagytam volna el soha” (*Magány*). Sorsa „zsvajgő városa fölé” vezetné a neki legfontosabb lényt, „ahonnét minden egybelátszik”, hogy megértse: „a nagy egész láttán ott fenn... mily különös, mi foghatatlan magány köröz a működés kövekbe ékelő tengelye fölött” (*Magasból*).

Új kötete barázdáltabb gondolkodót reprezentál, mint az előzők. Halottai megszaporodtak, a szenvedés kiszolgáltatottabbá tette. Nem a régi, verskezdeteitől fejlesztett tudás akar itt csillogni, terjeszkedni, hanem a gondolati szelekcióé. A mindent elmondás-megmutatás kényszere is ritkább. Néhány korrektil elkészített darab kivételével csak az szökött versbe, ami földre teperte. A felületes pillantás azonosíthatja mostani formakincsét a régivel (a bevezetőben utaltunk rá), hangvétel és tónus, vershelyzetek és tipográfiájuk is ugyanaz, de a mondandóinak vájt meder mélyebb. A saját képességeivel való összenézés, a hogyan tovább konzekvenciáinak megkeresése, kiderítése a cél; önmagán át mindenki szenvedésének átlénygítése. Alapvető felismerésre bukkant: „És nem találhatsz más barátira, csak aki náladnál esettebb, szeme gödréből vereség rovása, kudarcok szálkái merednek” (*Amikor meghal a nagyság*). (Hatásosabb lett volna náladnál helyett esetleg nálad is: a kettőzött helyrag csökkenti a hangzásértéket.) Gazdagodása eredményeként „eltéved önmagában”. Egynek vallja magát a kérdezők közül, míg az „utolsó igaz” föl kutatására indul Sodomában. Közben „várakozások ajtaiban ténfereg”, mert „szeme lámpái közt valaki áll” (*Nyugtalanság*) — milyen valódi leleménye a telítettség érzékeltetésének! Gyanútlanágából eredő árvasága kínhozó, de intellektuális és tapasztalati szenzációkkal telített, mert az átmeneti magánynak is célja van a költővel, bajban is szerencsés, hiszen valahol mindig várják, s ez a valahol, ez az időtlenbe emelt, de földközeli tartomány nemes hadviseléssel imperializálható: lakói az önkiteljesítéshez nélkülözhetetlen társulás kiválasztottjai, esendőségeik a sajátjaira figyelmeztethetik, emberismeretét bővítik. Közben „... volt a nyár, mikor a semmi-

ből madár szállt ablakomra, fejét kéretlenül rámfordította s én elhittem, hogy ott marad örökké” (*Szép nyár*). Késve, de még idejében tudatosíthatja a *Berzsenyi* személyéből és életművéből sugárzó erőt. Megesik, hogy a szenvedély próbáltatásai helyett már a közöny irgalmaért folyamodik sorsához: „Hagyom, hogy elpihenjen a folyton kérdezett, eszmélet ösztökéin kerengő képzelet. Ne bántsa már a bánat, a testesült hiány. Árnyékok lugasában lehessen még vidám, mikor a lombok, házak ködében odafönn paráztüstökkel felragyog az irgalmas közöny” (*Elállt a szél*). De a semmi kis élet, mely csak „búzavirág-szökdécselés a necehártján”, a szótlan férfit távozásra készíteti, a kín látványa oszthatatlan. S akkor a szenvedéssel dugig rakott világképben fölmagaslik az anya, akinek nincs ideje a roskadásra, bölcsessége a cselekvés, nagysága a realitásérzék, „szétosztogatja erejét”, hogy mindenkinek juttasson a reményből (*Életveszély*). A bezárult életek birtokára is behatol a költő, láttatva a holtakét (*Koszorú*) és az élőkét, az egyre távolút, melynek törvényeit megátalkodott szívóssággal pontokba szedheti, korrigálásukban részt vehet (*Bizonyosság, Győztes város*).

Amikor a vágyott közöny elérkezik hozzá, nem kell neki. Inkább a bizonytalanság és kétely, a sebek és rúgások, csak valódi élet legyen, s benne országnyi remény, mely őt is szószólójául fogadja (*Vonatok*). (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.*)

SOLYMOS IDA

SZEPESI ATTILA: AZ ÜVEG ÁRNYÉKA

Pályakezdő költő első verseskötényét veheti kézbe az olvasó. A szerző neve mégsem ismeretlen a közönség előtt: a tavaly megjelent fiatal költők antológiájában — a *Költők egymás közt* címűben — tán a legerősebb versek tőle valók. Az *üveg árnyéka*, bár csupán prologusa egy ígéretes lírikus pályának, nem zsenyéket gyűjt egybe, hanem érett, kiforrott költeményeket. Alkotójuk már kigyógyult az egyéniség gyermekbetegségeiből: a kamaszos kócosaságból, a csip-csup személyességéből éppúgy, mint az egzotikum hajhászásából. Szepesi ugyan valamiképp József Attila és Juhász Ferenc szellemi gyermeke (mentségére legyen mondva: nemzedékéből ki vonta ki magát hatásuk alól?), mégsem fokozza le egyéniségét sehol holmi utánzásá. De nem téved avantgarde eredetiségkedésbe sem. A lírai hagyományból sok mindent megtagad, mégis inkább formaépítő, mint formabontó. Eszményképeit verseiben e három név tájolja be: a Villoné, a Dosztojevskijé és a Braque-é. Könyve — mely izléses köntösben, a Magvető gondozásában jelent meg — kész (de nem lezárt!) költői tehetség önálló jelentkezése.

Induló fiatalok versesköteteiben gyakran riaszt valamiféle modoros szenvelgés, mesterkéltn modernizmus. A képzettársítás szabadságát fenegyerekes excentrikusságnak értelmezik, a mondandó hordozását nem a mű egészére, hanem annak egy részletére bizzák. Szepesi költői hangja ritka és szerencsés kivétel ez alól. A modern líra köznapi és technikai szókinccsét természetesen, az anyanyelv közvetlenségével beszéli, mitológiáját a természet ősi jelképrendszeréből, az *évszakok*, a *folyó*, a *láng*, az *éjszaka* primitív jelentéstartalmaiból építi. Idegen tőle a stílromantikus bícsaklás, a poénos hatásvadászat. Mestere a szóhalmozásnak, a szürrealista mágiának, de a salaktalan köznyelv az eszköze. Költészete nem formai trükkökben, hanem gondolatosságában bonyolult.

Szepesi lírai alapélménye az emberi szabadság korlátlansága és az egyéni lét korlátozottsága közt kínzón feszülő ellentmondás:

*Fények zuhognak, városok zúgnak, s nincs hova menni...
Belül is kórok falkája zúdul, iszonyat-szülte ordások,*